

'הבריחה' – השלב הראשון במסע לארץ של למעלה ממחצית המעפילים

להלן שני סיכומים של נושא 'הבריחה', אחד באדיבות אתר ארגון ה'הגנה' והשני באדיבות עמותת מורשת הבריחה.

עפ"י אתר ארגון ההגנה:

הבריחה הייתה תנועה המונית של מאות אלפים משרידי השואה אחרי מלה"ע ה-2, שנדדו ממזרח אירופה למרכז ולדרומה במגמה להגיע לארץ-ישראל. בארגונה ובהנעתה של התנועה מילאו תפקיד חשוב ה'הגנה' ושליחיה באירופה - הן מבין חבריה ששירתו בצבא הבריטי והיו עתה באירופה והן שליחים מיוחדים שנשלחו לשם כך מהארץ. הבריחה הייתה זרוע אינטגרלית של ה'הגנה' בתקופת המאבק, וחלק בלתי נפרד ממפעל ההעפלה. הפעולה החלה באופן ספונטני בשנת 1944 על-ידי אנשי מחתרת ופרטיזנים יהודים.

בתחילת 1945, עוד בעיצומה של מלה"ע ה-2, נפתח נתיב מפולין לרומניה ויהודים הצליחו להגיע לארץ זו, וממנה הועברו לארץ. מיד לאחר תום המלחמה באירופה, במאי 1945, החלו להתרכז אלפים ולאחר מכן רבבות משרידי השואה ממזרח אירופה בגרמניה, אוסטריה ואיטליה. הם טופלו על ידי החיילים היהודיים מן הבריגדה (חי"ל) ויחידות יהודיות אחרות בצבא הבריטי, שעודדו את הזרימה ההמונית הזאת, הסיעו במכוניותיהם את הפליטים, הכינו למענם מחנות-קליטה ודאגו לכל מחסורם. משם העבירו לנקודות מעבר, בהן המתו להסעתם ארצה בספינות מעפילים.

מפעל הבריחה התפשט והתפרס על פני ארצות רבות באירופה. לכל ארץ מונה מפקד של הבריחה מטעם ההגנה ובראשם הועמדה ועדה מרכזית, שהוסמכה בפגישת פעילי הבריחה בברטיסלבה (צ'כוסלובקיה), במרס 1946, לשמש כ"מוסד היחיד הרשאי לקבוע את כיוון הזרימה". למרכז הוועדה הראשון (או למפקד הבריחה) נקבע פנחס רשיש, שעמד עד אז בראש משלחת היישוב לשרידי השואה בפולין, ולאחר מכן מילאו תפקיד זה מרדכי סורקיס, אפרים קרסנר-דקל ומאיר ספיר, שהיו כפופים לראש המוסד לעליה ב', שאול אביגור. הפעולות חייבו תיחום והעזה מרובים מצד פעילי הבריחה. סייעו בידם המצב באירופה החרבה שלאחר מלה"ע ה-2 ואהדתם ועזרתם של חיילים וקצינים אמריקנים, שרבבות מהניצולים התרכזו בגרמניה באזור שהיה תחת כיבושם. תקציביו של הג'וינט, ארגון הסיוע היהודי-אמריקני, הניעו את גלגלי הבריחה ופעילי ההגנה נעזרו לא אחת בתעודות של עובדי ג'וינט.

ראשי הבריחה ופעיליה לא הסתפקו בתנועה הסטיכית ובנהירה ההמונית. הם יזמו חילוץ אלפים ורבבות, חדרו לארצות מאחורי מסך הברזל ואף לברית המועצות הגיעו, כדי לחלץ משם יהודים. כמה מהם אף שילמו על כך בחירותם ובחיייהם.

ככל שחלף הזמן התברר כי הבריחה חרגה מעבר למתכונתה המקורית. תנועתם הבלתי-פוסקת של מאות אלפי ניצולי השואה לכיוון מרכז אירופה ודרומה והתרכזותם במחנות, בעיקר בגרמניה ואוסטריה, יצרה בעיה בין-לאומית שרק הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל שתקלוט אנשים אלה - יכלה להביא לה פתרון. הן הוועדה האנגלו-אמריקנית (1946) והן ועדת האו"ם לחקירת בעיית ארץ-ישראל (אונסקו"פ, 1947) שביקרו במחנות העקורים בגרמניה, התרשמו שיש לאפשר לשרידי השואה לעלות לארץ-ישראל.

הבריחה שהחלה באופן ספונטני ולאחר מכן אורגנה בהנחיית ה'הגנה', הפכה לאחד הגורמים החשובים במאבק להקמתה של מדינת ישראל.

עפ"י עמותת מורשת הבריחה:

הבריחה היא התנועה שהייתה אחראית לארגון נדידתם של פליטים יהודים, ניצולי השואה, ממזרח אירופה אל נמלי הים התיכון במגמה להגיע לארץ ישראל. תנועה זו התרחשה משלהי מלחמת העולם השנייה ועד להקמת המדינה והייתה אחראית להגירתם של כ- 250.000 פליטים. למרות שנכתבו על הנושא לא מעט ספרים ומחקרים, פרק הבריחה הוא פרק עלום כמעט בהיסטוריה המודרנית שקדמה להקמת מדינת ישראל, אינו מוכר לרבים ואינו מונצח באופן נגיש לקהל הרחב.

הבריחה החלה באופן ספונטני על ידי ניצולי השואה עצמם, "אודים מוצלים מאש" שיצאו מן המחנות, מן היערות וממקומות המסתור והחלו להתארגן לעזרה הדדית. ההתחלה הייתה בפולין, על ידי אנשי מחתרת ופרטיזנים יהודים יוצאי תנועות הנוער הציוניות. אבא קובנר ויצחק צוקרמן (אנטק) היו ממקימי התנועה.

חילי "חטיבה היהודית הלוחמת"- הבריגאדה וגדוד התובלה, שפעלו במאבק נגד הנאצים במסגרת הצבא הבריטי, תרמו רבות לתנועת הבריחה. הם סיפקו כלי רכב צבאיים להסעת הפליטים, עזרו בטיפול בניצולים ששהו במחנות ובהפעלת תוכניות הכשרה מקצועית לצורך שיקומם. עם תום המלחמה בחרו רבים מאנשי הבריגאדה להישאר זמן נוסף באירופה ולהמשיך את תרומתם לבריחה בשליחות הלאומית.

בהמשך, החליט "המוסד לעליה ב" של ארגון "ההגנה", ליטול תחת חסותו מפעל זה, שהיה עד אז יצירתם של פעילי התנועות הציוניות-החלוציות בפולין. באוגוסט 1945 הגיע לפולין השליח ראשון של ה"הישוב" במטרה ליטול חלק בארגון תנועת הבריחה. עם הזמן הגיעו שליחים נוספים לארצות אירופה ובסיועם ובהנהגתם אורגנה תנועת הבריחה בצורה מרכזית על פני היבשת כולה, והפכה לאחד הגורמים החשובים במפעל העלייה לארץ ובמאבק להקמתה של מדינת ישראל.

בפולין שאחרי המלחמה שרר אי-שקט פוליטי והיהודים שנותרו בה או ששבו אליה סבלו מהתנכרות ומאנטישמיות. עד סוף שנת 1945 נרצחו ברחבי המדינה כ- 350 יהודים במהלכו של מסע אנטישמי. בשנת 1946 התרחש פוגרום קיילצה, שבו נרצחו 42 יהודים וכ-80 נפצעו. פוגרום זה היה גורם נוסף להתפכחות אותם ניצולי השואה, שקיוו להשתלב בחזרה בפולין. לא היה כל צורך להאיץ ביהודים הנרדפים לנטוש את המדינה. האנטישמיות מחד גיסא והכמיהה לבית חם ובטוח במולדת משלהם מאידך גיסא דחפו אלפי יהודים להצטרף לארגונים הציוניים שנציגיהם היוו את "ועד הבריחה". החלה זרימה המונית של יהודים מפולין דרך רומניה, צ'כוסלובקיה, אוקראינה והונגריה אל מחנות העקורים בגרמניה ובאוסטריה שבשליטת בעלות הברית המערביות ומשם לנמלי הים התיכון באיטליה ובדרום צרפת.

ארגון "הבריחה" טיפל בלוגיסטיקה הכרוכה בתנועה זו: הסעה המונית ברכבות ובמשאיות מארץ לארץ, הברחת מעברי גבול בחשאי או בעזרת שוחד או תעודות מזויפות, ארגון של מחנות מעבר לקליטת הפליטים, טיפול בשוהים במחנות והעברתם הלאה למחנות אחרים עד לנמלי הים¹. ראוי להזכיר כי בין הפליטים העולים היו אלפי ילדים יהודים יתומים שנאספו על ידי ארגון הבריחה ממונזרים נוצריים, ממשפחות איכרים וכן ממערות וממחבואים אחרים ברחבי אירופה. ילדים אלה היו זקוקים לטיפול, לדאגה ולאהבה שנשללו מהם בשנות המלחמה.

¹ הערת מערכת אתר ההעפלה והרכש: 'עמותת הבריחה' מרחיבה את ההגדרה של 'תנועת הבריחה' לכלול פעילויות שלמעשה לא היו בתחום עיסוקם או אחריותם של אנשי תנועת הבריחה. חלק מפעילויות אלו היו באחריות מארגני מבצעי ההעפלה (כגון ניהול מחנות פליטים של מועמדים להעפלה והסעת הפליטים מהמחנות/הכשרות בהם המתונו לתורם להעפיל אל אזורי החוף מהן יצאו הספינות), וחלקן פעילויות שהמוסד לעליה ב' לא עסק בהן (כגון עזרה לפליטים בארגון חייהם במחנות/הכשרות, כולל חינוך לצינונות והכשרה להגנה עצמית; עסקו בהן אנשי 'הגנה' אחרים באירופה ו/או שליחי תנועות ציוניות שהגיעו מהארץ).

בדרכם לארץ ישראל שהו הניצולים במחנות עקורים שהוקמו מטעם האו"ם בשטחים שהוחזקו בידי בעלות הברית בגרמניה, באוסטריה ובאיטליה. כ-200,000 פליטים שוכנו במחנות אלה וחיו בהם בצפיפות גדולה ובתנאים קשים. במחנות אלה הייתה פעילות ענפה של עזרה ושיקום בזכות הסיוע שהעניקו ארגונים של יהדות ארצות הברית, בייחוד הג'וינט. תרומתו של הג'וינט הן לחיים בתוך המחנות והן להמשך דרכם של הפליטים אל חופי הים התיכון לא תסולא בפז.

ככל שחלף הזמן התברר כי הבריחה חרגה מעבר למתכונתה המקורית, ויחד עם תנועת ההעפלה מילאה תפקיד מדיני חשוב ושימשה מנוף רב עוצמה במאבקו של העם היהודי על חירותו ועל מדינתו. שהותם של הפליטים זמן כה ארוך במחנות העקורים תנועתם הבלתי פוסקת של מאות אלפי ניצולי השואה שנעו בדרכי ארופה ללא בית וללא עתיד, ערערה מבחינה מעשית ומוסרית את חומות "הספר הלבן" שהגביל את כניסת היהודים לארץ ישראל. נוצרה בעיה בינלאומית שרק הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, שתקלוט את כל האנשים האלה, תוכל להביא לפתרונה. הן "הוועדה האנגלו-אמריקנית" (1946) והן "ועדת אונסקו"פ" (1947) שביקרו במחנות העקורים בגרמניה, התרשמו שיש לאפשר לשרידי השואה לעלות לארץ ישראל. תנועות "הבריחה" וההעפלה החישו את קבלת ההחלטה של עצרת האו"ם בכ"ט בנובמבר 1947 על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל².

ביבליוגרפיה חלקית

- אבריאלי, א. (1976). פתחו שערים. תל אביב: ספרית מעריב
- איכנולד, י. (1989). בדרכים ובגבולות. תל אביב: מורשת
- באואר, י. (1970). הבריחה. תל אביב: ספרית פועלים
- גפן, א. (1961). פורצי המחסומים. תל אביב: יסוד
- דקל, א. (1958). בנתיבי הבריחה. א', ב'. צה"ל: מערכות
- דרור, צ. (1988). בנתיבי הצלה. תל אביב: הקיבוץ המאוחד
- כהן, י. (1995). עוברים כל גבול: "הבריחה". תל אביב: זמורה ביתן
- לזר ליטאי, ח. (1986). פרקי בריחה. תל אביב: בית ז'בוטינסקי
- קלס, ש. (1994). בדרך לא סלולה. ירושלים: האוניברסיטה העברית
- קמחי, ג'. (1955). דרכי סתר: נדידת עם בניגוד לחוק. תל אביב: מורשת
- לוי אריה שריד. (1997). במבחן הענות והפדות: התנועות החלוציות בפולין בשואה ולאחריה -1939
- 1949, הוצאת מורשת בית עדות ע"ש מרדכי אנילביץ'.
- עורכים: אשר בן נתן, דוד שיף (1998) הבריחה - תנועת הבריחה מאירופה לארץ ישראל 1945-1948. משרד הביטחון - ההוצאה לאור.

² הערת מערכת אתר ההעפלה והרכש: יותר משהחישו, הבריחה וההעפלה תרמו תרומה מכרעת לעצם קבלת רעיון חלוקת הארץ ע"י אומות העולם כפתרון הפרקטי היחידי לסיום המנדט.